

MINISTRY OF CULTURE OF UZBEKISTAN
FERGANA REGIONAL BRANCH OF UZBEKISTAN
STATE INSTITUTE OF ARTS AND CULTURE

ORIENTAL ART AND CULTURE

ISSN 2181-063X
SCIENTIFIC
METHODICAL
JOURNAL
VOLUME 3 ISSUE 4
DECEMBER 2022

KOKAND

MINISTRY OF CULTURE OF UZBEKISTAN

FERGANA REGIONAL BRANCH OF UZBEKISTAN STATE INSTITUTE OF
ART AND CULTURE

ORIENTAL ART AND CULTURE

ISSN 2181-063X
SCIENTIFIC METHODOICAL JOURNAL
VOLUME 3 ISSUE 4 / DECEMBER 2022

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2021 yil 31 iyuldagi №303/6-sonli qaroriga asosan "Oriental Art and Culture" ilmiy-metodik elektron jurnali San'atshunoslik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etiladigan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

KOKAND

МАКТАБГАЧА ЁШ ЎҚУВЧИЛАРДА АХЛОҚИЙ-МАДАНИЙ СИФАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ПСИХОЛОГИК ЖИХАТЛАРИ

Дилноза Қодирова
Бухоро давлат университети

Аннотация: Ушбу мақолада кичик мактаб ёши ўқувчиларида ахлоқий-маданий сифатларни шакллантириш ва бу орқали уларнинг билим даражасини такомиллаштиришнинг психологик аспекти ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: ахлоқ, маданий сифатлар, маънавият, эътиқод, ҳулқ, мотив, индивидуал тузилиш, билиш жараёнлари, ирода, конструктив ҳулқ-атвор.

SPECIFIC PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF MORAL-CULTURAL QUALITIES IN YOUNG SCHOOL STUDENTS

Dilnoza Kadirova
Bukhara State University

Abstract: In this article, we will talk about the psychological aspects of the formation of moral and cultural qualities in junior school age students and through this, the improvement of their level of knowledge.

Keywords: morality, cultural attributes, spirituality, behavior, motivation, individual structure, cognition processes, will, constructive behavior.

Мавзунинг долзарблиги. Шахснинг маънавий-ахлоқий маданиятини шакллантиришга қўйиладиган ҳозирги замон талабларини амалга ошириш муаммолари динамик характерга эга бўлиб, ижтимоий тузум тараққиёти билан боғлиқдир. Бу муаммони фалсафа, этнография, этика, эстетика фанлари тадқиқ этади.

Маданият шахс камолотига моддий (техника, ишлаб чиқариш тажрибаси, моддий бойликлар) ва маънавий (фан, адабиёт, санъат, маориф, дин, умуминсоний ва миллий маънавий-руҳий қадриятлар) жиҳатдан таъсир этади. Моддий ва маънавий маданиятни унинг маънавий маданияти таъсирсиз, инсон онги ва фаолиятдан ташқари яратилмайди.

Моддий ва маънавий маданиятнинг ўзаро алоқаси ва ўзаро таъсири натижасида ақлан етук, ахлоқан яхлит шакланган шахс таркиб топади. Инсон бирор моддий бойлик яратар экан, аввало, унинг қурилиши, ишлаб чиқариш

жараёни ва таълим-тарбиявий натижасини ўз онгида тасаввур этади, амалий аҳамиятини олдиндан кўра билади.

Шахс ташқи олам, воқеа ва ҳодисаларни ақл, идрок руҳий ҳолат, ички кайфиятлар орқали қабул қилиб олиши жараёнида маънавий маданият ташкил топади. Юксак маънавий маданиятли инсонда ватанга муҳаббат, самимий дўстлик, инсонпарварлик, меҳнатсеварлик, мустаҳкам эътиқод, иймон, нафосат, ахлоқий маданият сингари фазилатлар мужассамлашади. Унинг сифат даражаси кишиларнинг умуминсоний ва миллий қадриятларга халқнинг маънавий меросига бўлган муносабатларида намоён бўлади. Маънавий-ахлоқий маданиятнинг негизи ҳисобланган умуминсоний ва миллий қадриятлар шахснинг ижтимоий тузумига муносабати, турли маърифий-маданий ғоялар, тушунчалар, қарашлар, тасаввурлар тизимининг маҳсулидир. Маънавий-ахлоқий маданиятнинг моҳиятини намоён этувчи объект шахс ҳисобланади. Шахс сифатида шаклланадиган ўқувчининг маънавий камолотида ахлоқий маданиятнинг аҳамияти бениҳоя катта.

Бугунги ёшларда замонамизнинг энг машҳур (ижобий маънода) кишиларига ўхшашлик хоҳишини туғдирадиган ижобий намунанинг тарбиявий кучи ўқувчиларнинг (болаларнинг) тақлид қилишга мойиллигига асослангандир. Ёшлар, кўпинча, ота-оналарига, маълум бир ижобий ютуқларга эришган қариндошларига, ўқитувчиларига ва машҳур қаҳрамонларга тақлид қиладилар. Турли ёшдаги болаларга тақлид қилишга мойиллик турлича бўлади. Масалан, кичик ёшдаги болалар ижобий намунага ҳам, салбий намунага ҳам бабаравар тақлид қилаверади. Бунинг сабаби уларнинг турмуш тажрибасининг жуда камлиги, ирода кучининг ниҳоятда заифлиги, ҳиссиётларининг ақлидрокидан устун туришидандир. Уларда таҳлил қилиш ва ҳаракатларга танқидий кўз билан қараб баҳо бериш ҳислатлари ҳали шаклланмаган бўлади. Болалар улғайиб борган сари ўз теварак-атрофидаги катта ёшдаги кишиларнинг ҳатти - ҳаракатларига тобора танқидий назар билан қарайдиган бўдилар. Шу ёшдаги болалар ўз нуқтаи назарларидан тақлид қилишга арзигулик деб билган кишиларнигина ўзлари учун намуна деб биладилар ва уларга эътиқод қўядилар.

Ўқувчиларда таркиб топтириладиган маънавий-ахлоқий сифатлар ахлоқий онг билан ҳатти - ҳаракат ўртасида бирлик бўишини тақозо қилади. Бунинг маъноси шуки, ҳаққонийлиги ўқувчиларга кунмакун ўқтириб борилган ахлоқий-маънавий тушунчалар уларнинг ҳатти - ҳаракатларида ҳам, улар қатнашган жамоадаги ўзаро муносабатларда ҳам қарор топмоғи лозим. Ўқувчиларнинг маънавий-ахлоқий тушунчалари фақат дарс жараёнидагина эмас, балки кундалик турмушда ҳам синовлардан ўтиб шакллана боради. Шунинг учун таълим-тарбия жараёнида шундай шароит яратмоқ керакки, ўқувчилар сабот-матонат, қунт, ташаббускорлик, чидам кўрсата оладиган, қиладиган ишларнинг жамият ва

ватан учун зарурлигини қалбдан тушунадиган бўсинлар. Ўқувчиларга бериладиган билимлар мажмуи, шубҳасиз, жуда катта тарбиявий кучга эгадир. Ўқувчиларда чинакам илмий дунёқараш асосларини яратишда, тўғри ҳукм юритиш қобилиятини тарбиялашда маънавий-ахлоқий сифатларга таяниб иш кўрилади.

Жамиятда юз бераётган жиддий ва чуқур ўзгаришлар ўқувчилар шахсиятида ҳам акс этади. Энди унинг эҳтиёжлари билим олиш билангина чекланмайди. Турли ахборот тизимлари, жумладан, интернетнинг шиддат билан ривожланиши бошқа манбалардан кўплаб ахборотларни олиш имконини бермоқда. Бу манбалардан олинаётган ахборотлар ҳар доим ҳам ўқувчи маънавиятига ижобий таъсир қилавермайди. Улар орасида ёшлар маънавиятига салбий таъсир ўтказадиган, бузғунчи ва вайронкор ғояларни ташувчилари ҳам анчагина. Шунини ҳисобга олинса, ўқувчини маънавий жиҳатдан юксалтириш энг муҳим вазифалардан бирига айланаётгани аён бўлади. Баён қилинган мана шу ҳолатлар ўқувчининг маънавий-ахлоқий ривожланишига қаратилган дастур ишлаб чиқиш заруратини туғдиради. Мазкур дастурни ишлаб чиқиш ўқувчиларнинг маънавий-ахлоқий жиҳатдан такомиллаштиришни ўқув жараёнининг мақсад ва воситаларини ўқувчи ва ўқитувчиларнинг онгини ўзгартирмай туриб амалга ошириш мумкин эмас, деган фикрга асосланади.

Дастур ўқувчиларнинг маънавий-ахлоқий ўсиши учун энг самарали усулларни, восита, мақсад ва вазифаларни босқичма-босқич англаш ва амалга оширишга асосланган. Дастурнинг мақсади ўқувчиларда ҳар қандай ижтимоий вазиятни таҳлил қилиш, маънавий-ахлоқий кадриятлар асосида қарор қабул қилиш кўникмаларини ривожлантириш, шунингдек, ўзи қабул қилган қарор асосида ўзини намоён қилиш қобилиятини такомиллаштиришдан иборат.

Ўқув фаолияти жараёнида маънавий-ахлоқий ривожланиш дастури

Мақсадлар	вазифалар	усуллар	Воситалар
1- босқич			
Маънавий-ахлоқий кадриятлар тўғрисидаги тасавурларни шакллантириш ва ривожлантириш	Нутқни ривожлантириш; Харакатлар режасини тузиш кўникмасини шакллантириш ва ривожлантириш; Тушунчаларни шакллантириш ва ривожлантириш.	Риторик машқлар; Таянч схемаларни тузиш; Илмий тушунчаларни шакллантириш ва таҳлил қилиш.	Предмет бўйича ўқув материаллари.
2 босқич			

Маънавий-ахлоқий кадриятлар асосида хулқ-атворнинг конструктив мотивациясини ривожлантириш.	Маънавий-ахлоқий кадриятлар асосида шахсий хулоса қилиш кўникмасини шакллантириш. Шахсий фикрини далиллаш кўникмасини ривожлантириш. Маънавий-ахлоқий хулқ-атворнинг конструктив мотивларини шакллантириш.	Муаммоли вазиятларни тахлил қилиш. Сухбат, муноозара, диспутлар.	Назарий машғулотлар.
3 босқич			
Маънавий-ахлоқий кадриятлар асосида ўзлигини намоён қилиш қобилиятини ривожлантириш.	-хулқ-атворнинг маънавий-ахлоқий мотивларини рўёбга чиқариш кўникмасини шакллантириш. - конструктив хулқ-атворни шакллантириш бўйича машқлар. - маънавий-ахлоқий ривожланиш жаарёни рефлексияси. - ирода сифатларини ривожлантириш заруратини англаш.	- шахсий ўсишнинг индивидуал дастурини тузиш. - хизмат ўйинлари, тренинг элементлари. - ўзини-ўзи тахлил қилиш бўйича кундалик юритиш (амалдаги хулқ-атворни маънавий-ахлоқий ривожланиш мақсадлари, вазифаларига қиёслаб тахлил қилиш.)	Амалий машғулотлар ва мустақил ишлар

Мазкур дастурнинг дастлабки босқичида ўқувчилардаги маънавий-ахлоқий кадриятлар тўғрисидаги тасаввурларнинг шаклланиши ва ривожланиши учун максимал даражада кўмаклашадиган шароит яратиш зарур. Ўсмирлик даврида когнитив жараёнлар, энг аввало, тафаккурнинг шаклланиши яқунланади. Шу даврда тафаккур нутқ билан узил-кесил бирикади, бунинг натижасида тафаккур ва бошқа билиш жараёнларини ташкил қилишда асосий восита бўлган ички нутқ шаклланиши яқунланади. Шу жараёнда тўлақонли назарий тафаккур шаклланади. Шу билан бирга шахс илмий дунёқарашининг асоси бўлган илмий тушунчаларнинг шаклланиши фаол давом этади. Шу даврда мулоҳаза мантикига асосланган тушунчалар билан қилинадиган операциялар ва ақлий ҳаракатлар шакллари узил-кесил тугалланади. Бу жараёнларнинг барчасини уч йўналиш

бўйича тезлатиш мукмин: тафаккурнинг тушунчалар таркиби, нутқ интеллекти ва ҳаракатнинг ички режаси. Шунинг учун ҳам маънавий-ахлоқий кадриятлар ҳақидаги тасаввурларни шакллантириш ва кенгайтириш бўйича вазифалар нутқ интеллекти, ҳаракатнинг ички режаси ва тушунчалар аппаратини ривожлантиришга қаратилган.

Хулоса. Бир сўз билан айтганда, маънавий тарбияси баркамол шахсни тарбиялашдаги асосий омиллардан бири бўлиб, шахсни ҳар томонлама гармоник тарбиялашга замин яратади. Бироқ, инсонни камолга етказишда ҳар бир шахсга ўзига хос муносабатда бўлиш таълим-тарбиянинг асосий тамойиллари эканлигини унутмаслигимиз лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2016. – Б. 14.
2. Каримов И.А. Юксак маънавийт – энгилмас куч. –Тошкент: Маънавийт, 2008.
3. Ананьев Б.Г. О психологических аспектах социализации. – Минск: Изд-во “Университетское”, 2001.-321 с.
4. Бесова А.К. Духовно-нравственное воспитание личности в процессе литературного образования учащихся: Дис. ...канд. психол. наук. - М., 2000. - 176 с.
5. Қодирова, Д. М. (2022). Мактабгача ёши ўқувчиларида шахсий сифатларни шакллантиришнинг психологик жиҳатлари. *Science and Education*, 3(5), 1346-1351.
6. Murtazoevna, K. D. (2022). PSYCHOCORRECTIONAL METHODS OF FORMING RELATIONSHIPS WITH CONFLICT ADOLESCENTS IN THE WORK OF SCHOOL PSYCHOLOGISTS. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 3(03), 23-28.
7. Izatovna T. S. Theoretical and Scientific Approach to the Psychology of Adolescent Twins in the Process of Social Adaptation //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 51-57.
8. Izatovna, T. S. (2021). PSYCHOLOGICAL APPROACHES OF PARENTS IN THE UPBRINGING OF TWINS IN UZBEK FAMILIES. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(05), 82-87.
9. Risnawati, W. I., Astuti, M., Shaxlo, T., Dilafruz, I., & Dilnoza, K. Effect of Work Conflict, Work Stress and Satisfaction working on Employee Erformance at PT. Federal International Financegroup (FIF-Group) Sidoarjo. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 4(4), 69-80.